Key, K. F. E. E.

Sv. Saml. Res. Europ. (Br)

NÅGRA RESEMINNEN

AF

E. K.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1874.

Emil Key.

Kungl. biblioteket
0 0000 000029352

NÅGRA RESEMINNEN

AF

E. K.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1874.

AFTRYCK

UR

"NY ILLUSTRERAD TIDNING";

FÖRFATTAREN TILLEGNADT

AF

HANS F. D. "DALHAMMAR".

1.

Ett litet företal om landsvägar och jernvägar.

Likasom det alltid skall gifvas olika sätt att *göra* resor, har det äfven funnits lika många sätt att *skildra* dem. Under det somliga sammanfattat resebeskrifningar blott såsom ram till taflor med utsigter *inåt* i menskoanden och lifvet, i det historiskt förflutna eller det aningsfullt väntade, meddela andra skildringar *utåt* med uppgift om längdmått på bygnader, komfort i hoteller, beskrifningar på länder och städer, floder och berg; alla dock med *den* olika uppfattning som olika individualitet nödvändigt medför, hvarigenom en och samma sak, hundra gånger beskrifven, lika ofta framstår i olika belysning, ett folks lynne så väl som ett lands natur, ett konstverks mening eller ett hjertas rörelser. Den ene har visat oss dem såsom nattstycken i månsken, en annan i gasbelysning eller i bengalisk eld, fåtalet har framstält dem i solsken, men många i blixt och dunder.

Imellertid torde man dock som en allmän regel kunna uppställa, att resorna fordomdags på de gamla landsvägarne, med sina uppehåll för ombyten af hästar, med sina många tarfliga nattqvarter och sin enslighet, sina oväntade äfventyr och sin närmare beröring med originaler ur folklifvet, långt mera framkallade en analyserande sinnesstämning än nu, då föremålen plötsligt visa sig och försvinna, sedda från fönsterna i jernvägskupén, under samtal till höger och venster, och under

ett tvärt förflyttande från ena ändan af Europa till den andra.

Då det gamla sättet att resa var mera gynnsamt för uppfattning af detaljen i dess finaste schatteringar, framställer det nya en lifligare bild af stora olikheter, och ger en snabbare sammanfattning af grupper. Om man derför i vår tid ser mycket och fordom såg litet, är icke derför sagdt att man nu verkligen ser mera, och om man i våra dagar lättare förmår att omfatta föremålen i deras stora drag, äro bilderna ofta mindre skarpt markerade; fordom voro de genretaflor, nu äro de rundmålningar.

Hvilken skilnad mellan att färdas fram från gästgifvaregård till gästgifvaregård, samtalande med skjutsbonden och pustande med hästarne på höjden af uppförsbackarne, från hvilken det nedanför liggande landskapet leende framter sig, att i mörker och djupa vägar mödosamt resa vidare, till äfventyrs nödgas lappa ihop en söndergången sele med grimskaft och spikar eller annat, som tvånget, den menskliga uppfinningens lärmästare, kommer en att hitta på, att fara med klingande bjellror genom nordiska skogar behängda med rimfrost till det väntade nattherberget med spiselbrasan, framför hvilken man i ensamhet och under lång väntan på qvällsvarden tager plats, fördrifvande tiden med att se den nedbrunna glöden slutligen förkolna, under det man erinrar sig dagens händelser, någon folkvisa man hört, något humoristiskt infall, något godt och gladt leende eller någon trög och trilsken hållkarl; hvilken skilnad, säga vi, mellan allt detta och att i stället skynda från de stora hotellen, der man i sista stund fått sin räkning qvitterad, till jernvägsstationen, der man med hundratals personer måste trängas kring biljettluckan och packrummet, se till att sakerna vägas och poletteras, afvakta signalen då man utsläppes på perrongen, välja kupé, påträffa re-

sande från olika delar af jordklotet, passa på stationerna der man skall ombyta tåg, kasta i sig matbitarne, resa natt och dag och slutligen befinna sig, innan man vet ordet af, förflyttad från Östersjön till Medelhafvet eller tvärtom.

Hvilket af dessa sätt man än må föredraga, är Sverige ett land der man ännu kan pröfva dem begge, der landsvägar och jernvägar fortfarande finnas till vid sidan af och korsande hvarandra i tillräckligt »långa banor» för att ge enhvar sitt lystmäte af bådadera, under det att det gamla, ofvanbeskrifna resesättet blir på kontinenten med hvarje dag endast brukligt allt längre och längre bort från de allmänna stråkvägarne.

Då vi under en resetur förliden höst nästan uteslutande begagnat oss af det moderna sättet och här tillåta oss att meddela några minnen deraf, skall det måhända visa sig att äfven vi sett mycket och tyvärr lärt alltför litet. Huruvida »lärdomen» är så ringa att läsaren finner dessa rader saklöst kunnat vara oskrifna, må han sjelf bedöma.

2.

Berlin.

Vi anlände midt under festligheterna den 2 sept. förlidet år vid aftäckningen af »Das Siegesdenkmal» på Königsplats. Att beskrifva dessa ligger icke i vår afsigt, så mycket mindre som N. I. T. redan den 27 i sagde månad meddelat sina läsare både en afbildning af monumentet och en beskrifning deraf. I hvad deri yttras om saknaden af smak och harmoni bedja vi att få instämma. Monumentet, oaktadt dess

storlek — i hvilket afseende festtidningarne meddelade att det från spetsen till basen håller 195 fot, under det att Brandenburger Thor blott håller 80, Antoniuspelaren på Piazza Colonna 117, Trajanipelaren 118, och Vendôme-kolonnen i sin tid 162 fot, — gör icke något storartadt intryck. Pelaren är för låg i förhållande till sitt underrede, och mångfalden af färger borttager intrycket af enhet och harmoni. Segergudinnan på spetsen, i stället att uttrycka en lugn segerförvissning, förekommer liksom oroligt flaxande — i detta måhända en ofrivillig bild af att Nordtyskland ännu icke satt sig in i sin nya magtställning och fortfarande deraf finner sig »verbaust».

Naturligtvis var jublet stort, talen och sångerna många, trupperna talrika, uniformerna lysande och det hela mycket festligt och grannt, men med beskrifning om allt detta, nu mera »post festum», vilja vi som sagdt icke besvära våra läsare; deremot torde det kanske ega intresse att äfven vårt lilla land vid festligheterna spelade en viss rol, icke blott en rent materiel deruti, att en stor del af monumentet, nämligen all den polerade graniten, förskrifver sig från Sverige, utan äfven en mera andlig deruti att »festtidningen och programmet» innehöll följande kostliga berättelse meddelad der såsom »avis au lecteur». Den lyder sålunda:

»Under stormåret 1848 begynte också i Sveriges hufvudstad revolutionen att hotande höja sitt hufvud, så att slutligen ordre utgafs att använda militärstyrka gent emot de alltmera hopade folkmassorna. En ung officer erhöll den sorgliga befallningen att, om folket icke efter skedd anmaning utrymde en af stadens hufvudplatser, beskjuta densamma. Lydande ordern red officeren tätt intill folkhopen och yttrade: Jag anhåller att den anständiga och bildade delen af publiken

behagade lemna härvarande plats, på det att jag så mycket mera obehindrad må kunna skjuta på pöbeln. — Verkningen häraf var ögonblicklig och den hotande blodsutgjutelsen förekommen.»

»Si non e vero, e ben trovato». Man finner häraf hvilken hög tanke Berlinarne måtte hysa om Stockholms-publikens »bildning och anständighet», äfvensom att Sverige i allmänhet bibehåller icke så litet af sin gamla prestige.

Såsom ett ännu mera talande bevis på den i grunden välvilliga sinnesstämning, hvilken alltjemnt finnes qvar mot svenskarne, må äfven anföras hvad som uppgafs till oss af en vän i Berlin, med hvilken vi oförbehållsamt kunde samtala om Sveriges och Tysklands inbördes politiska ställning. Denne berättade nemligen att under kriget mot Frankrike, och oaktadt man i Berlin mycket väl hade reda på den hetsiga och stundom partiska hållning, flertalet af den svenska pressen då iakttog, icke några uttryck af all den ovilja och hätskhet, som i denna gaf sig luft mot Preussen och Tyskland, blefvo reproducerade i de preussiska tidningarne, utan tvärtom, liksom till följd af en gemensam öfverenskommelse och långt ifrån att »lägga lök på laxen», undanhöllo dessa för sina läsare alla så beskaffade yttranden, och redogjorde blott summariskt i allmänna ordalag för denna fiendtliga stämning, under det att de omsorgsfullt anförde de få vänliga uttryck, som förspordes. Man känner sig i Preussen som fanbärare för liberala ideer, som förkämpe för religionsfrihet och nationel utveckling, och äfven i sådant afseende naturligen beslägtad med det svenska folket; derföre önskar man att, hellre än med snart sagdt något annat land, få samverka med Sverige. Det kan icke vara något synnerligt behof att stödja sig på ett land hvars materiela resurser jemförelsevis med det tyska förbundets äro så ringa, utan

det måste vara aktningen för våra stora historiska minnen, kännedomen om den frisinnade riktningen af vår utveckling, som påminner det tyska folket att »blodet är tjockare än vattnet» när det tänker på den skandinaviske kusinen på andra sidan Östersjön. Visserligen menar den preussiska statskonsten, som Basil i Barberaren, att hvad som är godt att taga är också godt att behålla, och den preussiska örnen vill på denna grund snålt hålla qvar i näbben det Sleswig, som den ännu icke lyckats få ned i strupen, men den grubblar alltjemnt öfver något mer eller mindre »näbbigt» sätt, hvarpå den ändock skulle kunna bl: god vän med oss såsom förr i verlden.

Berlin tillväxer med hvarje dag. Icke blott nya gator uppstå utan hela stadsdelar, och detta ombesörjes en gros liksom i Wien af stora bygnadsbolag. Imellertid förorsakar denna ofantliga och plötsliga utsträckning en betänklig rubbning i umgängeslifvet. Det dagliga umgänget, det hemtrefliga, dignar under bördan af de långa afstånden, och vänner råkas derför långt mer sällan än fordom. I de städer, hvilka genomkorsas i flera riktningar af spårvagnar, såsom Kjöbenhavn och Wien, minskas väl afstånden, men der spårvägarne äro få, der är man icke längre som »barn i huset» hos hvarandra, utan åker i stället på besök eller vandrar åstad några gånger om året.

Berlins flacka läge och dess brist på större vatten beröfvar äfven dess längsta gator intryck af perspektiv och nedtrycker dess monumentala bygnader. Bland dessa finnes visserligen icke någon jemförlig med Stockholms slott i storlek och utsträckning, men om man tänkte sig detta, i stället för i dess nuvarande läge, nedflyttadt t. ex. till Norrmalmstorg, så skulle det naturligtvis icke på långt när utöfva samma imponerande verkan. Den pannkaks-formation, Berlin eger, förlänar det ett utseende af platthet och enformig-

het, i synnerhet för den, hvars öga är vandt att mötas af Stockholms höjder och dess af stora vattenbassiner afskilda stadsdelar.

Då invånarne i den snabbt tillväxande hufvudstaden vid Spree med välbehag bruka säga till hvarandra: »Berlin wird Weltstadt», så erkänna de derigenom ofrivilligt att den ännu icke *är* det. Detta kan också Berlin svårligen blifva; alltför mycket specielt preussiskt som det är, allt för mycket ensidigt militäriskt och byråkratiskt. London är verldshandelns hufvudstad, Paris umgängeslifvets, under det att på Berlin orden: »Ich dien» öfverallt äro intryckta. Erkännas måste likväl att de goda berlinarne bjuda till så godt de kunna att, vid sidan af arsenaler, tyghus och kanoner, uppbygga museer och uppresa statyer; skada blott att hvarje konstföremål, som tillkommer för att pryda Nordtysklands huf-vudstad, alltjemnt liksom ikläds preussisk generalsuniform. Denna kan vara ganska ändamålsenlig i och för sig, men — om de sköna konsterna skola vinna något pris, icke blir det »pour le mérite militaire».

Måhända var det nödvändigt för Tysklands sammangjutning och enhet, att denna skulle åstadkommas genom »blod och jern», likasom oftast den kärna, ur hvilken de skönaste växter skola uppspira, är hårdskalig och ful; åtminstone utvisar Frankfurter-parlamentets historia 1848 att denna enhet icke stod att vinna blott medelst högstämda tal om »Das grosse Vaterland». Imellertid skall det brutala tillvägagåendet länge utöfva en hämmande frostig inverkan och hindra det vunna resultatet att slå ut i blom till samfundslifvets fredliga och ideela utveckling. Behofvet af en dylik, och medvetandet om att de vunna segrarne blott varit medlet för och innerst åsyftat denna utveckling, i förening med en smärtsam känsla af de offer, ansträngningen kostat, är imellertid *så* stark,

att allt detta förnams och trängde sig igenom till och med jublet vid den stora och stolta segerfesten. Också erinrades man öfverallt i mängden af de medaljer från olika fälttåg, hvarmed droskkuskar, arbetare ja t. o. m. gatsopare voro behängda, att om preussarne gång på gång segrat så hade detta icke gifvit segrarne bröd utan snarare tvärtom.

Otvetydigt gaf sig en längtan tillkänna att hädanefter få vara i fred, utbreda landets förvärfskällor lösa de många inre oafgjorda frågor, som stå på dagordningen, och odeladt kunna egna sin kraft åt den började striden för tanke och religionsfrihet i Tyskland och Europa, för hvilken Preussen gent emot påfvedömet och jesuitismen trädt i spetsen.

Att Tysklands militarism, sedan den vunnit sina segrar, icke skulle kunna stelna likt Rysslands, derför torde tyska folkets historia och lynne på förhand bort lemna en borgen åt våra frihetsvänner och skandinaver. Hvilka bevekelsegrunder än må hafva ledt de magtegande till att framkalla kriget mot Frankrike, sättet hvarpå detta vare sig upptog den kastade handsken eller sjelf var den utmanande, något som, trots allt hvad man sagt och skrifvit, ännu återstår för häfdforskningen att utreda, gjorde dock striden på fullt allvar nationel; den togs om hand af folkmeningen i Tyskland.

Ett prof på hvilken entusiasm, den framkallade, meddelades oss under vistandet i Berlin. Vi sågo nämligen der en afton en äldre enkefru, hvars yttre icke företedde något anmärkningsvärdt, enkel och anspråkslös som hon förekom i sitt uppträdande. Vi skulle icke heller egnat henne någon särskild uppmärksamhet, om vi icke under aftonens lopp i societeten hört anföras en berättelse af ett visst romantiskt intresse, hvilken vi tillåta oss här anföra, då den tillika är målande för sagda folkstämning. Den gamla

frun, som nu satt så lugn i en soffa och smuttade på sin tékopp, gick, sade man, vid krigets utbrott från kasern till kasern, från regimente till regimente för att få sin *ende* son anstäld som frivillig; då denne imellertid ännu ansågs för ung och tycktes ega en alltför ömtålig helsa, voro alla hennes bemödanden fåfänga. Slutligen, när allt annat misslyckats, erhöll hon anställning för honom vid ambulansen, vid hvilken han bevistade hela kriget och hemkom derifrån, för sitt välförhållande prydd med en preussisk orden. Vi läto presentera oss för den unge mannen, som äfven var närvarande och i hela sitt väsen tillkännagaf god uppfostran och bildning. I flärdfria svar på våra frågor ådagalade han lika mycken blygsamhet som eftertanke rörande de stora verldshändelser, i hvilka han vid så unga år deltagit. Öfver allt, äfven der vi kommo i beröring med preussiske officerare, gjorde dessa på oss samma intryck af hög intelligens, parad med frånvaro af öfvermod och skräfvel. Segerns verkliga storhet och öfverväldigande resultat, äfven minnet af de offer den kostat, tycktes i allmänhet hafva utplånat dessa tvänne fel, hvilka man annars så ofta och med skäl tillvitat den preussiska militären.

På entusiasmen har i Berlin, som annorstädes, följt reaktion. De borgerliga yrkena, hvilka lågo i lägervall under kriget, krigskostnadsersättningen med sina milliarder, framkallade efter kriget en ifver att taga skadan igen, en öfverspekulation, en omstörtning af värdeförhållanden, som verkat nedstämmande midt i allt segerjubel. Underrättelserna från Frankrike, der till och med småbarnen tala om »la révanche» och förbereda sig på den samma, hafva icke minst gjort sitt till. Medvetandet af att den ingångna freden blott är ett vapenstillestånd, kännedomen om det katolska presterskapets uppviglingar, de separatistiska och reaktionära tendenser, som der och hvar uppträda

i Tysklands f. d. småstater, Österrikes illa dolda afundsjuka, Rysslands tvetydiga stämning, intrigerna, hvilka då pågingo som bäst att få grefven af Chambord på franska tronen för att, med tillhjelp af katolsk fanatism i Tyskland och Italien, omstörta det italienska konungariket och förverkliga det korståg mot det tyska kejsardömet, som jesuiterna mer och mindre oförställdt predika från predikstolarne i Sydtyskland, Westfalen och Posen — allt detta sammanlagdt erfordras för att förmå det preussiska folket icke att med gladt mod utan med resignation fortfarande bära de oerhörda bördor dess härorganisation pålägger detsamma. Men längtan efter fred och lättnad är så stor att, i samma ögonblick visshet om varaktighet i de politiska förhållandena ernås, blir en förändring från krigsfot till fredsfot blott en tidsfråga, och vi erhöllo genom beröring med åtskilliga personer dels i sjelfva Berlin och dels på landet ett par mil derifrån, der vi vistades några dagar hos en framstående jordbrukare, den uppfattning af sinnesstämningen, att ett landtmannaparti med samma tendenser, som vårt, är så att säga i görningen, och tillbakahålles blott af den politiska ställningen för dagen.

Få regenter och få ministrar hafva varit så populära som *nu* kejsar Wilhelm och furst Bismarck; och karakteristiskt är, att denna popularitet kommit dem till del kanske ännu mera för deras bestämda uppträdande mot jesuitismen, än för de stora politiska resultat, de gemensamt vunnit. Hvad den senare mannen är, har i våra dagar blifvit mer och mer hos oss, om än motvilligt, erkändt, men hvad den förre angår, torde icke vara ur vägen att framhålla för alla dem, som härstädes egentligen lärt känna honom blott under mer eller mindre ringaktande benämningar, att denne energiske gubbe är en vida större personlighet, än hvad dessa benämningar antydt. I sjelfva verket

är han både en ovanligt fast karaktär och en ädel menniska, och nekas må icke, att den man svårligen kan sakna stora och tilldragande egenskaper, hvars namn öfver hela det protestantiska Tyskland icke nämnes utan med uttryck af vördnad och kärlek, och hvars bild finnes snart sagdt i hvarje hem, den fattiges så väl som den rikes.

I sammanhang härmed tro vi oss icke bättre kunna afsluta dessa minnen från Berlin och Nordtyskland än med anförandet af ännu en anekdot, hvilken, i olikhet med de flesta sådana, eger företrädet att vara sann. Då nämligen fråga uppstod om de målningar, som på »das Siegesdenkmal» skulle anbringas, och man föreslog konung Wilhelm att låta framställa sig, mottagande kejsarkronan i Versailles, afböjde han detta helt och hållet, han som då stod på höjden af all mensklig storhet, och mer än någon annan varit ursäktad om han deraf funnit sig berusad.» Men viljen I göra mig en verklig glädje», tillade den nye kejsaren, »så framställen icke mig, utan i stället Borussia, mottagande hyllningen och med min aflidna moders anletsdrag». Så har också skett, och drottning Louises sköna och ädla ansigte bär i dag på minnesstoden vitne om sonlig hogkomst och kärlek, med erinran tillika om det renaste och bästa som lefde och dog för Preussens frihetskamp mot Napoléon I.

3.

Wien.

Från Berlin öfver Grossbeeren och Dennewitz, på hvars slätter talrika preussiska truppmassor sågos röra sig under höstöfningar, till Dresden.

Ungdomsminnen återupplifvades i målningsgalleriet. Att, ehuru icke mera densamme efter många års mellanskof, återse Rafaëls Madonna di san Sisto och dervid erfara ett alldeles likartadt intryck som fordom, och med en glad helsning: »ären I här igen små vänner» återse de bevingade englabarn, som slagit sig till ro med armarne lugnt i kors, att se dem på taflan och ur hjertat blicka upp mot Jungfrun med Kristusbarnet, det var en glädje!

Derifrån fortsattes färden till Prag i samma waggon med tvänne polskor, en böhmare, en mexikanare och en kalifornier. Mycket kunde vara att säga om Prag, om dess utomordentligt pittoreska läge, dess uråldriga medeltidsbygnader, dess talrika munkar och helgonben, afdankade furstar och minnen från tretioåriga kriget, så mycket, att då vi föresatt oss skyndsamt föra läsaren till Wien, blir säkrast med ens fortsätta till verldsexpositionen.

Det första intryck man erfar af den österrikiska hufvudstaden, är att det tyska språket der börjar taga slut. Vi åtminstone hade svårt att föreställa oss det »Dumstrasche» skulle betyda Dômstrasse och »Aschtln» Ausstellung o. s. v. Dernäst förvånade skriket och bullret af hojtande kuskar och hvimlande vagnar, ty Wien är kuskarnes, hästarnes och konstberidarnes stad, om icke i ändå högre potens bierseidlarnes, kasperleteatrarnes och folkförlustelsernas. Det intryck, som vidare erhölls vid första anblicken, var en undran öfver att den utbrutna finanskrisen icke var mera vidtomfattande. Då man nämligen såg Die Ringstrasse uppbygd på den plats, Wiens med marken jemnade befästningar intagit, och omgifvande den fordna gammalstaden med en bred dubbelgördel af ståtliga palatser, med hvilka i storlek och lyx, om än icke i verklig smak, de vid Paris' boulevarder icke kunna jemföras, sammanräknade från Aspernbryggan till och med

Schottenring kanske 5—600 hus af hvilka säkerligen intetdera kostat under en, men många flera millioner riksdaler, och när man dertill vid nyanlagda gator, breda som Karl den trettondes torg med fyrdubbla trottoarer och alléer, såg en mängd af offentliga bygnader under arbete, så förvånades man, såsom vi nyss nämde, icke öfver krisen, utan blott deröfver att den icke var större.

Detta allt oaktadt försvann sjelfva Wien och glömdes när man möttes af dess kolossala verldsutställning. Få städer, om någon i Europa, äro såsom Wien egnade att lemna plats för en dylik. Först och främst, hvar finna en park med sådana jättelika dimensioner, som Wiens Prater, och dernäst ett läge som Wiens, så att säga på tröskeln till Orienten, hvarigenom Egypten, Turkiet, Persien, Kina och Japan kunnat räcka densamma. Denna anmärkning blott i förbigående; läsaren skall icke behöfva befara att ytterligare erhålla en af dessa beskrifvande korrespondenser i hvilka han under förlidet år snart sagt till öfvermättnad fick Wienexpositionen till bästa, synnerligen som en ganska klen efterskörd vore att vinna på detta område, bearbetadt förut af större förmågor. Vi tillåta oss derför blott att meddela några allmänna betraktelser, några få af de många, denna verldsutställning i så rikt mått var egnad att framkalla. Vi erinra också endast helt kort om den stora bygnaden,. hvilken, alla de hundratals kringströdda paviljongerna oberäknade, påstods vara sex gånger större än den senaste expositionsbygnaden i Paris, under det att Peterskyrkans vidtberömda kupol beqvämligen kunde få rum inuti Wienexpositionens, som för närvarande är den största i verlden.

Deremot vilja vi fästa uppmärksamheten vid att, oaktadt allt hvad man för öfrigt haft att anmärka mot utställningens anordningar i åtskilliga fall, dessa i ett

afseende voro af högsta fullständighet, nämligen derutinnan att man här icke blott fann de olika ländernas produkter samlade, utan äfven alla de råämnen ur hvilka de frambringades, de maskiner eller husslöjdens redskap med hvilka de förarbetades; icke endast prof på de folks lefnadssätt, klädedrägter och hemlif som bebo dessa länder, utan äfven lefvande menniskotyper från desamma; det hela hållet med en trohet mot lokalfärgen och en ursprunglighet ända in i de minsta detaljer, lika intressant som öfverraskande, och hvarigenom man sattes i stånd att resa jorden rundt på mycket mindre än 80 dagar, eller åtminstone förvärfva sig en så liflig öfverblick af hela jordklotets odling och dess bebyggares lefnadsvanor, att den kanske aldrig mera skall stå den nuvarande generationen till buds. Man var också temligen ense om att verldsexpositions-idéen i Wien kulminerat, och att enhvar af Europas stormagter under den närmaste framtiden säkert skall rygga tillbaka för hvarje täflingsförsök.

Expositionen var en fulländad verld för sig. Derifrån kunde man direkte skrifva och telegrafera hem, der funnos restaurationer och kaféer för och ifrån alla länder, från det nordiska bränvinsbordet till det sydliga mokkakaffet. Der sågos öfver allt ej blott soffor och stolar att hvila på, utan äfven vagnar på hvilka man kunde låta draga sig omkring; öfver allt mötte labyrinter att gå vilse uti, innan man med plankartans och erfarenhetens tillhjelp lärde hitta vägen från det ena landet till det andra. Der hördes musik af den Straussiska orkestern, der tutade misttrumpeten från fyrtornet, der sorlade springvattnen likt vårbäckar bland blommor, der brusade menniskohvimlet som hafsbränningar, der doftade rosor och parfymer, blixtrade ögon och smekte former, der lyste färger och ljödo toner, der, ja der — kunde man till och med få sofva middag om man ville på soffan i den sven-

ska byrån inom expositionsbygnaden. Man hade der från fönstren den vackraste utsigt öfver platsen nedanför med Kaiserallén och Elisabeth-avenuen — under det att inomhus vår generalkommissarie på det mest älskvärda och tillmötesgående sätt gjorde »les honneurs». Detta gjorde likväl icke något intrång i det ständiga öfvervakandet med oförtröttad kraft af vårt lands intressen. Att honnören derför icke minst blef Sveriges, vid detta möte af alla nationer, det var till väsentlig del *hans* förtjenst. Om någon behöfver »en hand af jern i en sammetshandske» så är det en generalkommissarie vid en verldsutställning, han som skall handskas med hela verlden både borta och hemma.

Mycket är det man tillvitar vår tid, och deribland dess benägenhet att utbreda sig på ytan, i stället att koncentrera sig mot höjden. I detta afseende erbjöd Stefanskyrkan med sitt torn och sin götiska bygnadskonst, sina dunkla hvalfbågar, målade glasfönster och kejsarsarkofag, der Fredrik den tredje låg »zu dienen», som guiden artigt uttryckte sig — med sina obestämda poetiska intryck och sina i viss mon ofruktbara känslostämningar, den mest slående kontrast emot det lefvande rörliga lifvet vid expositionen, — och ehuru vi, minst af alla, vilja förneka att det sköna, om äfven graflagdt, kan vara nyttigt och praktiskt, måste dock å andra sidan erkännas, att, der det nyttiga som här tagit skönhetssinnet i sin tjenst, åstadkommit en sådan folkslagens förbrödring, ett sådant idéutbyte och en sådan rikedom af frön till nya tankar och ädla former, frön, som skola flyga ut omkring verlden, öfver allt slå rot, bära blomma och frukt, framkalla ansträngningar af tusentals tänkare, tusentals verkställare, sysselsätta statsmän och filosofer, konstnärer och industriidkare, der har nutiden — i denna verldsexposition — framalstrat ett det väldigaste fenomen äfven på *andens* område.

Huru fruktbringande för mensklighetens ideela utveckling är ej en verldsexposition, utförd på ett sådant sätt som i Wien, jemförd med fordna tiders religionsfanatism och fiendskap folken emellan, föranledande dessa att på lif och död bekriga hvarandra i Guds namn och för dynastiska anspråk, om än konstnärerna efteråt mejslat i marmor bilder på grafvårdarne och skalderna besjungit blodsutgjutelsen. Denna verldsexpositionernas tanke, att folken skola mötas för att lära af hvarandra det *bästa* de ega, under det att de fordom möttes för att utbyta det *sämsta* de egde, kan icke skattas för högt.

Vi sakna i vår tid, säger man, stora skalder och stora konstnärer. Låt så vara, med en ny tid skola de än en gång uppstå; men huru skön en stjernklar natt än må vara, är det ej bättre dock för mensklig-heten i dess helhet att arbeta arla i morgonrodnaden der stjernorna förblekna?

Den gammaltestamentliga tanken, som låg till grund för Babelstornet men misslyckades, har här blifvit förverkligad. Salomos herrlighet är förvandlad till stoft, Greklands formskönhet är förvissnad, Roms fornverld ligger i ruiner — men hvad som oförgängligt lefver qvar deraf har verldsexpositionen tillegnat sig och mångsidigt utvecklat, med verkningar som icke skola hedniskt dö bort och högläggas i sina vapen och rustningar eller mumifieras, utan sant kristligt gå ut i ständigt vidgade kretsar. Månne icke hvad som på *detta* sätt tjenar den menskliga civilisationen — innebär ett djup af tanke och poesi, fullt jemförligt med och kanske öfverträffande de flesta stora historiska tilldragelsers?

Vår tid är icke ett romantikens träd, lik en af dessa sykomorer eller cedrar i hvilka sångfoglarne bygga sina bon, men på sin höjd lemnande skydd åt en karavan lägrad vid dess fot. Den är ett berg der

hvarje beståndsdel i och för sig är ett sandkorn, ett grus, men der dessa delar förenade bilda malmådror på djupet och en spets så hög att den ger en öfverväldigande utsigt af himmel och jord.

Med dessa tankar erfor man äfven ett öfverväldigande men komiskt intryck af att ofvan hufvudportalen läsa: »Franz Joseph — Elisabeth Viribus unitis».

4.

Semmering. Adelsberg. Miramare.

Om Wienexpositionen i stort var alltför mycket egnad att vilseleda till öfverskattande af nutidens förtjenster, så blef detta intryck snart reduceradt genom en profbit i smått af dess fel.

Detta inträffade under färd och samtal i jernvägsvaggonen från Wien, till Triest. I sällskap med oss befunno sig nämligen der ett äkta par från Chicago, den stora handelsstaden i den amerikanska vestern. Herrn hade i Wien fungerat som en sorts borgerlig industriambassadör, i egenskap af nämde stads befullmäktigade ombud, för att vid utställningen insamla de upplysningar hvilka kunde specielt för Chicago vara af värde, samt inleda de handelsförbindelser som deraf borde blifva en följd. Han skyndade sig också att med ens tillkännagifva sin värdighet genom uppvisande af ett grant litograficradt plakat innehållande fullmakten. Frun å sin sida framtog en annotionsbok med ett fullkomligt kontoristiskt utseende, frågade hvad vi betalt för våra jernvägsbiljetter, och trodde sig vid en jemförelse finna att de sjelfva fått betala för mycket; hon började derför addera, subtrahera, multiplicera och dividera med en snabbhet

och en färdighet som skulle uppväckt förödmjukelse hos äfven den mest inkarnerade sifferkarl. Hvad som gjorde räkningen mera invecklad var den omständigheten, att de icke blott betalt sina biljetter dels i guld och dels i pappersmynt med agio, utan att vi köpt våra biljetter endast till Adelsberg, men de tagit sina ända fram till Venedig. Härunder samtalades än om ett, än om ett annat, men frun återkom ständigt och envist till den för en »yankee» outhärdligt nedslående tanken på att hafva blifvit lurad.

Meningen är icke att klandra idéen, den fullständigt amerikanska idéen att hos stormakten Verldsutställningen accreditera en sorts handelsdiplomat, en chargé d'affaires som säkerligen gjorde långt mera nytta än de gamla vanliga, ej heller ogilla vi att frun kunde räkna, tvärtom; skada blott — och här kommer »felet» — skada att mannen förevisade sina papper och ihärdigt delgaf oss ritningar på maskiner, att frun alltjemt pratade och räknade, räknade och pratade, båda hvilande endast för att dessemellan taga en »nap», eller äta »luncheon» i flera omhvarf ur en stor matsäckskorg, under det att Semmeringsbanan passerades och de Juliska alpernas snöhöljda toppar sågos på afstånd.

Den förstnämda, sedan länge verldsberömd, är ett mästerverk af ingeniörsvetenskap och bygnadskonst. Ömsom hvilande på viadukter i hvalfbågar, 2 à 3 rader den ena öfver den andra, ömsom inträngande i bergens innandömen i långa gallerier, hvilka der och hvar öppnats och genombrutits för att insläppa ljus och luft, fortskyndande öfver och vid sidan af afgrunder från höjd till höjd, stiger den sålunda från Österrikes slättland till högsta punkten Semmering något mer än 2,500 fot öfver hafvet. Här tyckes vetenskapen hafva lekt med svårigheter och svingat sig upp i höjden med en styrka och säkerhet i språnget, emot

hvilken Europas vanliga jernvägsbygnader förefalla som makliga promenadturer.

Att under denna färd stora och öfverraskande utsigter i mängd framstå för ögat, torde icke behöfva sägas, och om man här i högre grad än vanligt på jernvägar erfar en känsla af saknad öfver det sköna intryckets kortvarighet, måste å andra sidan erkännas, att utan jernväg dessa scenerier förblifvit osedda och varit tillgängliga kanske blott för några herdar och jägare. Nu deremot skyndar turisten fram öfver den jättelika viadukten vid Payerbach med dess pittoreska dal å ömse sidor på den svindelhöga viadukten öfver Wagnergraben genom en skogbevuxen vild och mörk trakt. Vid Gloggnitz ser han ett leende panorama af en rik tätt bebygd dalgång omgifven af höga berg, vid Schottwien ett perspektiv sådant som få ställen i Europa kunna uppvisa, der vägen går fram i en ytterst smal lång dalgång och bygnaderna framstå som långa rader af örnnästen på bergskanterna å ömse sidor, med sina ljusa färger bjert afstickande mot de skogbevuxna klippornas mörka sidokulisser, under det att höga himmelsuppsträfvande berg vid slutet bilda en fonddekoration af imponerande storhet. Han passerar gallerier sådana, som de vid Weinzettelwand med Roxalpen, och ögat tröttnar icke att skåda dessa fruktbara, tätt bevuxna dälder der menniskorna trängt sig tillhopa för att bygga bo, odlingen tilltvungit sig plats och der rika skördar belöna den sträfsamma befolkningens hårda arbete. Nästa ögonblick skyndar han rätt in i klippväggen under nattligt mörker i långa tunnlar för att strax derpå i djerfva bågar från en hisnande höjd kringgå vilda sönderslitna bergsformationer, der strida forsar brusa i djupet, och molnen omgifva skrofliga spetsar, hvilka naturrevolutioner, då icke något lefvande organiskt väsen fans till, uppstaplat den

ena öfver den andra, och hvilka örnen och menniskan ensamt tagit i besittning.

Såsom nyss nämdes, hade vi köpt våra biljetter endast till Adelsberg, dit vi också anlände, men först sedan vi sett de Juliska alpernas i aftonbelysning rosenfärgade toppar småningom förblekna och träda tillbaka i skymningens dunkel. När vi sålunda sent på qvällen från jernbanstationen anlände till hotellet »Die Krone», var det som om man med ens blifvit förflyttad från den nya tiden med dess jernvägar till ett värdshus vid den gamla tidens landsvägar.

Då man, från gatans mörker efter oupphörligt snafvande på stora och ojemna kullerstenar, inträdde i den sparsamt upplysta flisbelagda förstugan med sitt murade hvalf och sina omålade träbord, vid hvilka jordbrukare och jägare med fjäderprydda hattar drucko vin, tappadt ur tunnor uppradade i den några trappsteg nedanför belägna källaren, och vidare gick uppför den temligen bristfälliga trätrappan till öfre våningens sofrum, så erbjöd det hela en så bjert motsats till de turkiska mattor, trymåer och sidendraperier, blommande växter och marmortrappor med förgylda gallerverk m. m. i det Wienhotell man samma morgon lemnat, att man lätt kunde tro sig i tillfälle att här få upplefva några af de hemska eller glada reseäfventyr på hvilka förgångna tider så rikligt öfverflödade.

Morgonen derpå begåfvo vi oss af tillsammans med en hel skara engelsmän, herrar och damer, till den berömda Adelsbergergrottan. Den kringliggande traktens geologiska bildning är särdeles gynnsam för uppkomsten och bildandet af grottor. På en eller ett par mils afstånd från Adelsberg befinna sig nemligen Magdalena-grottan, Nussdorfergrottan, Luegger, Planina, Golobina, Kreutzberger, Trebitsch och Corgnaler-grottorna m. fl. af hvilka åtskilliga, af betydlig

storlek och i sitt sköte upptagande bergsfloder, skulle öfverallt annorstädes väcka förvåning och beundran, nu försvinna de alla vid en jemförelse med den stora Adelsbergergrottan. Upptäckt redan i trettonde århundradet, utsattes denna nejd under de derpå följande seklen för strider om herraväldet mellan turkar, venetianer och tyskar, och under dessa oroliga tider råkade grottan snart sagdt i förgätenhet. Först med vårt eget århundrade, nämligen sedan 1818, kan man anse att grottan blifvit känd och tillgänglig. Sedermera hafva år efter annat nya delar blifvit undersökta och vägar till dem anlagda. Man köper inträdesbiljetter till olika pris för olika belysning. Som sällskapet var talrikt hade man öfverenskommit att bestå sig den största ljusmassa, som presteras, nämligen 1800 lågor, hvarjemte förf. och en tysk från Mannheim slagit sig tillsammans och särskildt köpt magnesiumtråd för att der och hvar påtändande denna, ännu mera höja ljuseffekten. Redan sjelfva ingången till grottan erbjuder ett öfverraskande naturfenomen i det att denna befinner sig temligen högt uppe på klippväggen, under det att i djupet vid dess fot Poik (eller såsom den äfven kallas Piuka-) floden störtar ned och försvinner i bergets innandömen. Efter en kort vandring inträder man i den s. k. *Dômen*, ett ofantligt rum der, såsom Baedeker yttrar, ögat trots all belysning icke förmår att skönja slutet på de höga stenhvalfven, hvilka derför i skymningen synas ännu högre; förgäfves söker blicken några gränser uppåt för höjden, eller nedåt för det mörka djupet, i hvilket Poik-floden fortsätter sin väg, för att efter en timmes underjordiskt lopp vid Planina åter utträda i dagen. Tvenne naturliga öfver hvarandra hvälfda klippbryggor inuti berget, förbundna genom en murad bro öfver Poikfloden, äro en värdig vestibul till detta majestätiska rum.

Att här efter hvarandra uppräkna och beskrifva alla de olika gångar och gallerier hvilka der och hvar vidga sig till salar och rum, skulle blifva alltför vidlyftigt och måhända äfven tröttande. Det torde vara nog att nämna, att den hittills undersökta delen af grottan sammanlagdt utgör inemot $^{1}/_{3}$ svensk mil, men att kanske blott en mindre del af densamma ännu blifvit undersökt och gjord tillgänglig. Bland dess största och märkvärdigaste företeelser är *dans-salen* der fester hållas, bland andra hvarje annandag pingst den s. k. stora grottfesten, då bal gifves vid rik ekläre-ring. Denna underjordiska danssal brukar då inrymma mer än 4000 menniskor dansande vid skenet af 10,000 stearinljus. Vidare *kejsar Ferdinands-grottan* med sin diamantgrufva S:t Petri stol, Maria staty med Jesusbarnet, sin engelska trädgård, sitt kapell och sin orgel, *Frans Josephs och Elisabeths grottan*, *Anna-Maria grottan*, *Belvedere*, och Tartarus samt *Kalvarienberget*. Detta sistnämda är jemte den stora dômen och danssalen den mest storartade af alla de oförgätliga syner Adelsbergergrottan i sådant rikt mått erbjuder. Det består i en från tre sidor fritt uppstigande bergshöjd, från hvilken resa sig, icke blott mindre enstaka droppstenskolonner och fantastiska stalaktitbilder, utan hundratals pelare af kolossal storhet i alla färgöfvergångar från det mest bländhvita till det dunkelt rödbruna. Det har erhållit sitt namn af folkfantasien, hvilken i alla de förstenade bilderna trott sig se liksom ett folk på väg upp till Golgata. Slutpunkten i det sköna skådespelet bildas af en droppstensformation, som förvillande liknar ett högaltar, hvartill ingen domkyrka i verlden kan uppvisa något jemförligt.

Dessa droppstensbildningar — hvilka i de sällsammaste former stundom nedhänga som stalaktiter, stundom resa sig som stalagmiter, illusoriskt återgif-

vande bilder ur växt- eller djurverlden, här och der bildande förhängen och draperier i mångskiftande färger och i de ledigaste veck, ömsom såsom af det mjukaste hvita ylle med purpurkanter eller likt mörkröda sammetsgardiner, ömsom likt de finaste hvita spetsslöjor upplysta af ljusskimret bakom dem — framstå plötsligen på andra ställen likt förstenade springbrunnar och vattenfall. Det fins pelare, smärta och raka som palmträd eller som på en förvånande höjd hålla kanske 20 fot och mera i diameter, och då, enligt uppgift dropparnes vanliga fall på en tid af 13 år blott bildar ett lager tunnt som ett pappersblad, måste dessa formationers höga ålder i sanning väcka häpnad. Hvad äro väl Europas stora städer och andra jättelika menniskoverk, hvad är väl fantasiens lek i sagorna ur Tusen och en natt mot allt detta. Här om någonsin erinras man om Gejers bekanta uttryck: »i djupet bor, som uti himlen Gud.» —

Då vi efter tre timmars oafbruten vandring från grottan åter utträdde i det af middagssolen belysta landskapet, fingo vi veta att under vårt besök i grottan, Victor Emanuel passerat Adelsberg på väg till Wien. Den italienske konungens väntade ankomst utgjorde under vårt vistande i Wien det allmänna samtalsämnet; »skall han komma eller icke?» frågades man och man emellan, »och huru skall väl han, den fordne fienden, blifva mottagen? »Man trodde sig veta att kejsarinnan under Victor Emanuels besök skulle blifva illamående — en förmodan, som sedermera äfven befans vara riktig. Det katolska presterskapets föreställningar hade dock endast på Elisabeth haft denna beklagliga inverkan, under det att kejsar Frans Josephs helsa visade sig mera stålsatt. Imellertid, hade kejsarinnan kort förut nödgats gifva vika, icke för politikens fordringar, utan för Shahens af Persien »skönhetssinne». Man påstår att då Tysklands

kejsare presenterade sin gemål för Shahen hade denne förtroligt klappat kejsar Wilhelm på axeln och yttrat: »har Ni inte mer än den här hustrun? Då får Ni lof att skaffa er en annan, ty denna är ju för gammal.» Detta hade Elisabeth fått höra och ville alls icke visa sig för den uppriktige Orientalen, om än Österrikes firade herrskarinna icke trodde sig behöfva befara ett dylikt omdöme. Men det hjelpte icke att säga nej, hon måste slutligen beqväma sig att mottaga Shahen sedan denne förklarat att han på inga vilkor lemnade Wien förrän han fått sin önskan uppfyld att se kejsarinnan, hvars skönhet han hört så mycket omtalas. Huruvida Shahen fann sin förväntan motsvarad, förmäler icke historien.

Från Adelsberg fortsattes resan genom de mest ödsliga och sterila trakter fram till Triest. När vi om morgonen vaknade och uppslogo fönstren till rummet i »Locanda granda» låg Adriatiska hafvet framför oss med Miramare i fonden, under det att fisk- och frukttorget nedanför hvimlade af köpande och säljande, företeende söderns folklif i allt dess brokiga hvimmel. Efter att hafva besett märkvärdigheterna i Triest och bland dessa domkyrkan San Giusto, hvilken guiden sade vara bygd af romarne, och fästat uppmärksamheten särskildt på tornet, som han uppgaf visserligen bygdt af romarne men för mycket länge sedan restaureradt af — Jupiter, begåfvo vi oss af i en båt tvärt öfver hafsviken till Miramare.

Det mexikanska kejsardömets korta tillvaro, huruledes en österrikisk erkehertig intog Montezumas tron, och i ungdomens fulla blomstring för denna tillsatte sitt lif på andra sidan jordklotet i det land som allt sedan Ferdinand Cortez' eröfring bibehållit ett skimmer af poesi, huruledes Maximilians gemål kejsarinnan Charlotte efter makens död framlefvat sitt lif i vansinne — dessa djupt tragiska händelser skola en

gång utgöra ett rikt ämne för skaldernas sånger, och efter vår nyktra och förståndiga tid qvarlemna ett för den liksom alldeles främmande drag af vild romantik. Ett annat icke mindre poetiskt minne är qvar efter detta olyckliga furstepar, i fantastisk stil öfverensstämmande med det öfriga, men med tillägg derjemte af den lugna och fridfulla skönhet som saknas i dess historia.

Miramare* är ett poem i sten, en perla uppkastad ur hafvet inbäddad på stranden i sin mussla, men denna utgöres af fantastiska klippformationer och Miramares slott ligger bland dessa, badadt af Adriatiska hafvets vågor. Allt hvad södern har skönast af växtlighet frodas i dess trädgårdar och parker smekt af hafsvinden och solen, mot nordanstormarne skyddadt af gulhvita kalkklippor hvilka liksom i ett drifhus fördubbla värmen.

Miramare är hållet i modern götisk stil och dess inre är inredt med lika mycken smak som elegans, påminnande för öfrigt äfven i det minsta om dess fordna egare; hågkomsten af dem och deras skönhetssinne träder öfverallt till mötes. Man ser der vapensamlingar och antiqviteter påminnande om Karl XV:s anordningar vid Ulriksdal, väl utförda oljefärgsporträtter i kroppstorlek af kejsar Maximilian och hans gemål, kung Leopold i Belgien, kejsar Frans Joseph och kejsarinnan Elisabeth, miniatyrmålningar af närmare och fjermare anförvandter, ett intressant porträttgalleri af Habsburgiska huset från dess ättefader till nuvarande tid; man ser kejsar Maximilians skrifbord i orubbadt skick såsom om det ännu begagnades, äfvenså kejsarinnans toilettbord med alla dess talrika lyxartiklar; öfverallt mötes ögat af hvardags-

---

* En plansch af Miramare, sedt från hamnsidan, meddelades i N. I. T. 1867 n:o 1.

föremålen i ett rikt och väl ordnadt hem der blommande växter dofta, der gardinerna sakta flägta för hafsbrisen genom de öppnade fönstren — med ett ord der allt står färdigt till begagnande men der egarne för tillfället äro borta, och då man här vet att de äro borta för alltid och på ett sådant sätt, så erfar man af det hela ett underbart intryck.

Redan i och för sig skulle detta förtjusande lustslott med sitt läge och hela sin anordning utöfva på den besökande sin trollkraft, men huru mycket mera är icke detta fallet genom de minnen som med detsamma äro förenade. Numera blott bebodt af de snöhvita dufvor hvilka bygga i murarne, och vaktadt af några gamla trotjenare, hvilka med ljudlösa steg och med grånad trohet vandra kring som gengångare, står Miramare sjelf en gengångare från sin glada ungdomstid, då verlden och lifvet leende lågo framför de unga som bebodde det, till dess det Adriatiska hafvets lugna genomskinliga böljor en ödesdiger dag förde dem ut på det dunkla stormuppfylda verldshafvet.

5.

Venedig. Florens. Corsica.

»Sjövägen bör man komma till la Venezia, lagunernas drottning, ty den som icke anländer dit sjöledes förlorar oersättligen det öfverraskande panorama, staden från Adriatiska hafvet erbjuder», så sade man både i Wien och Triest, och till följd deraf befunno vi oss om bord på »Milano», tidigt en vacker morgon midt ibland lagunerna, under det ångaren långsamt framskred mellan ankrade fartyg och svärmar af fiskarbåtar i det uppgrundade kinkiga farvattnet; den ena

ön efter den andra passerades, hus och tornspiror kommo liksom simmande på hafvet ur sitt blånande fjerran allt närmare, mer och mer rodnande i morgonens skimmer, och slutligen kunde man, gående af och an på däcket, för hvarandra utpeka: »se der är Marcuskyrkan, der är Maria di Salute, der Campanilen och der Dogepalatset!»

Efter många omständigheter i anledning af den nyligen upphäfda kolerakarantänen hamnade vi slutligen med våra saker i en gondol, och läto oss föras till »Citta di Monaco» vid mynningen af Canale Grande i närheten af Piazettan. Så var man då i Venedig! Första bestyret blef — att tvätta sig ren, ehuru anblicken af vattnet i Canale Grande och i tvättfatet lät detta förekomma temligen problematiskt. Imellertid lyckades det, och från hotellets förstuga stego vi direkte i den nedanför liggande gondolen. för att göra en färd längs hela Canale Grande till Arsenalen och sålunda taga utsidan af Venedig i en munsbit. För den som, likt oss, icke förut besökt Venedig men sedan ungdomen läst derom i sång och saga, sett Canalettos taflor och i fantasien bildat sig föreställningar enligt den gamla regeln: major e longinquo reverentia, gjorde det ett snopet intryck att se denna vidt berömda, prisade Canale Grande med sina flytande afskräden, sopor, halmsuddar, döda hundar och kattor och sina — skola vi våga yttra det — små, trasgranna palatser, på hvilka, under det gondoliererna uppräknade de stolta namnen Contarini, Foscari, Pisani, Grimani, Mocenigo, Loredano och Dandolo m. fl., man läste med stora bokstäfver Mosaik-fabrik, Bank, Handelsskola, Antiqvitetshandel, Kafé, eller Pantlånekontor o. s. v. för att icke nämna det flera af dessa förfallna bygnader begagnas till packhus och magasiner.

Detta var då det minnesrika, stolta, aristokratiska Venedig!

Vi vilja icke trötta våra läsare med en beskrifning på det förut tusen gånger på vers och prosa upprepade om »Ponte Rialto» och »Ponte dei Sospiri», Marcuslejonet och de fordna blykamrarne, lejongapet, Marino Falieris fängelse och stället der han afrättades, icke heller vilja vi återupprepa hvad som förut mycket bättre än vi skulle kunna, är sagdt om arsenalen, museer och taflor, utan återvända från den långvariga gondolfärden till — table d'hôte'n i hotellet.

Denna var visserligen lik alla andra, men utanför fönstren uppstämdes sånger med äkta italiensk lokalfärg, det var folket som sjöng, icke en italiensk operakör, och när vi efter slutad middag trädde ut från förstugan bland grupper af sjungande gondolierer, sågo de mörka farkosterna snabbt glida hän i vattnet, ljusen öfverallt spegla sig skimrande deri, hörde sång och musik ljuda än här och än der ömsom i kör eller i vexelsång — *då* började Venedig att lefva upp igen och blifva *det* Venedig man förestält sig, sångens och sagans Venedig, månskenets, vattnets, minnenas och palatsernas Venedig. Hon behöfver ljusskenoch aftontoilett, denna passerade skönhet, för att taga sig ut och för att intaga.

Vår vän från förmiddagen, Angeli Gregorio, låg qvar med sin gondol utanför hotellet, till hands att jemte kamraten ro hvart vi behagade, och icke blott ro oss hur länge som helst, utan äfven roa oss med vexelsånger af — Tasso. Det mesta af hvad som sjunges i Venedig, nytt eller gammalt, lärer nämligen vara af Tasso, *om* man får tro gondoliererna, hvilka så gerna som de lefva göra främlingen till viljes; och Corpo di Baccho! detta sistnämda är just det lätta medlet till det förra, men, acquisto facile dura poco.

Vi förnyade nu vid ljusskenet färden uppför Canal Grande, makligt utsträckta på dynorna i gondolen, åt

hvars soffor århundradens lättja förlänat den mest beqväma vinkel att halfliggande tillbringa nattens stunder vid sång och vid årornas sakta sqvalpande i vattnet, rubbande bilderna af de deri, flygtigare än drömmar, vid ljusskenet sig speglande palatserna. Gondolerna sågos glida förbi hvarandra, läggande till vid någon marmortrappa eller vika af och försvinna in i sidokanalernas dunkel. Ett muntert tillrop, ett klingande skratt, en aflägsen sång, rader af ljus tindrande från Lido och de andra öarne, från Piazettan, der och hvar från palatsernas fönster eller från någon öppnad förstuga, der gestalter fantastiskt rörde sig af och an i halfdunklet. Lägga vi så till det hvimlande lifvet på Piazza di san Marco, der venetianskor, med blixtrande ögon och svarta spetsslöjor behagfullt kastade öfver håret, efterträdt den talrika svärmen af dufvor, som matats på förmiddagen, med hvilka de dock hafva långt mindre frändskap, tyckes det, än med det bevingade Markuslejonet, så förstår man på ort och ställe hvarför italienarne icke säga god natt såsom vi, efter vår slutade »smörgås och ölost», utan tillhviska hvarandra sitt: »felicissima notte».

Och härmed säga vi la Venezia farväl för att fortsätta öfver Padua och Bologna till Florens.

Stora minnen och stora konstskatter äro, som hela verlden känner, hopade här, men det första intryck man numera erfar af Florens är dock att det unga Italien på sin törnbeströdda väg till Rom passerat härigenom, och qvarlemnat talrika spår af den nya tiden bredvid den gamla. Här är icke längre hvila och drömlif utan frisk verklighet och handlingskraft. Här bygger man nya hus, anlägger gator, vägar och parker, här exerceras soldater och här kan man, hvad som var omöjligt i Venedig, få se folk som har brådtom.

Florens, som i 15:de århundradet räknade 90,000 menniskor och ännu 1859 ej mer än 112,000, eger

för närvarande närmare 150,000 innevånare. Lifvet »rör sig» framåt såsom det höfves Galilei's fädernestad, der, bland andra af dess många ryktbara söner, såsom Lionardo da Vinci, Michel Angelo, Benvenuto Cellini, Petrarcha och Boccaccio, Dante ej blott diktade sin Divina Comedia utan lefde med i den menskliga på sin tid, der Macchiavelli tillspetsade sina sofismer ovisst om ironiskt eller på fullt allvar, derifrån Amerigo Vespucci gick ut att ge namn åt en ny verld, der Mediceernas köpmansslägt utöfvade ett mæcenatskap så stort, att den gamla verlden aldrig bevitnat något liknande, och der slutligen Savonarola på Piazza della Signoria besteg det bål, från hvilket tankefriheten skulle phoenixartad svinga sig ut öfver tidehvarfven. Hvilket mägtigt ingripande i menniskoslägtets utveckling af denna enda stad och hvilken alstringskraft!

Visserligen taga Loggierna, palazzo Vecchio och il Bargello, Galleria degli Uffizi och palazzo Pitti fullt ut sin rätt. Hvem skyndar ej till »Brottarne», Sliparen och framför allt till Niobegruppen och den Mediceiska Venus för att bli uppryckt, om icke till »sjunde himlen», dock ett godt stycke öfver det jordiska?

Uppriktigt sagdt få vi dock bekänna, hvad den sistnämnda beträffar, att när man förut i Paris sett Venus di Milo, der hon står så lugn och hög med ett oförlikneligt uttryck af *segerförvissning* och *intelligens*, så stannar man kall framför denna andra ryktbara Venusstaty med sitt af ålder mulattfärgade intetsägande utseende.

En formskön qvinna, det må så vara, det är hon, men icke tänker hon, om ej på att skämmas för kostymbristen; »au niveau des circonstances» är hon derför icke, och ännu mindre beherrskar hon dem som *gudinna*. Detta är kanske hädiskt sagdt, men sant.

Helt annat är då med Niobegruppen, der är mensklig sorg men af högre art, der är värma i marmorn,

känsla och lif. Herrliga äro Michel Angelos parcer, Titians Flora, Rafaëls porträtt af Fornarina, hans Madonna della Sedia och framför allt hans Johannes — och herrligt är så mycket; hvem kan väl beskrifva detta allt, eller rättare sagdt hvem har icke försökt det. Så länge sådana »uppenbarelser» finnas qvar skall till och med Pulcinellon få vingar.

Hvad kan det ej blifva på nytt af Italiens folk, dagligen förtroligt, som det är, med dylika syner, med skönhetssinne i blodet, med formskönhet öfver allt, i linier, i toner, i färger, och vi bekänna oss tillhöra så mycket denna tidens barn, att det unga Italien intresserar oss nästan mer än det gamla.

Det italienska folket behöfs i framtidens utveckling. Dess uppgift skall bli att pånyttföda det sköna och plastiskt forma det nyttiga. Skall det någonsin lyckas dess ande att bli frigjord både från jesuitismens ofelbarhetsdogm och från internationalens, dess tankekraft att bli skärpt, ej blott för sanning i form utan äfven för sanning i vetande, så förestår Italien en stor framtid med stark återverkan på ej blott de öfriga latinska folken utan äfven de germaniska; och *om* den politiska friheten i Europa någonstädes skall erhålla den smakens måtta och begränsning, som iakttager harmoniens lagar men äfven gör sig dessa fullt tillgodo, så bör det vara härifrån och under samverkan med de högnordiska folkens innerlighet och hjertevärma.

Det sköna och minnesrika Florens är också det vakna, det ungdomliga. Från höjden af San Miniato varseblir man ej blott de många kyrkorna och palatsen, den stolta Campanilen, de talrika villorna på Apeninnernas sluttningar, man ser äfven ett rikt odladt landskap, breda nyanlagda vägar, öfverallt det praktiska lifvets och arbetets bosättning.

Såsom i sin mon ett tidens tecken intresserade att åhöra huruledes, från den breda stenbänken rundt

omkring palazzo Strozzi, midt emot hvilket vi bodde, tidningsförsäljare snart sagdt dygnet om outtröttligen, halfsjungande utropade: »Popolo di Firenze», »Gazetta di Roma», »Fanfulla di Roma», »Gazetta d'Italia», »Popolo»! och finna, att alla dessa tidningar hade en strykande afsättning. Ett annat, ej mindre betydelsefullt, är, att det unga Italien, gent emot presternas helgonbilder, öfverallt ställer statyer af sina stora män, och uppkallar platser, torg och gator efter dessa. Till och med på Italiens sedelmynt äro bröstbilder anbragta af Columbus, Dante, Manin och Cavour. Skada blott att de icke förmå popularisera dessa bedröfliga små papperslappar, hvilka man finner ej blott med valör af »una lira» (lika med 1 franc) utan till och med på endast 36 öre, ja i Neapel, enligt uppgift, ända ned till 10. Guld och silfvermynt är försvunnet ur den allmänna rörelsen, allt köpes och säljes med papper och med 13 % agio derå; *detta* är Italiens svagaste sida, dess Achilleshäl. Kan Italien ordna sina finanser, bringa jemnvigt deri i stället för det årliga deficit och tillika minska sina tryckande skatter, då är allt godt och väl och dess utveckling betryggad; kan det icke detta, skall det gå en statsbankrutt till mötes med alla dess ovissa öden och deraf följande politiska slitningar. Derför bekänna vi oss också för närvarande ega lika mycket intresse för dess mynt, som för dess konstverk. Blifva de förra rätt talrika af guld och silfver, skola de sköna konsterna än en gång upplefva en guldålder i Italien, med nya mästerverk af de snillen, hvarpå denna klassiska jord alltid varit så fruktbar; blifva de det icke, skola de gamla konstverken än vidare försäljas och kringspridas i främmande land.

Det har blifvit ett mode att icke kunna tala om Florens utan att nämna dess blomsterförsäljerskor, och äfven vi få väl lof att följa med modet, men må till-

stå att alla, *vi* sågo, voro gamla och fula; då motsvarade de små toskanska hästarne och mulåsnorna, behängda med bjellror och kulörta ullgarnstofsar samt förspända egendomliga tvåhjuliga åkdon, långt mera det måleriska begrepp, man till följd af planschverk och aqvareller gjort sig om gatulifvet i Florens. På tal om gatulif, bör man icke försumma att vandra en afton i hvimlet på Lung' Arno eller vid middagstiden passera Ponte Vecchio, en af de sex bryggor som föra öfver Arno. Denna mångbesjungna flod fans imellertid icke för tillfället i Florens, den utgjorde blott en sandbotten med en och annan vattensamling, vid hvilken fruntimmer stodo och klappade kläder under det att männen med hästar och vagnar hemtade sandlass strax bredvid. Vi bedja Arno om ursäkt, men så var verkligen *då* den torra prosan.

Men om vi nödgades kritisera vattenbristen i Florens, erhöllo vi snart alltför mycket till bästa af vatten på Corsica, der vi en morgon befunno oss helt oväntadt i karantän.

Förhållandet härmed var nämligen så, att man i Florens skrämt oss från att välja vägen öfver Genua till Marseille. Vi skulle, sade man, blifva uppehållna vid franska gränsen och förläggas i karantän såsom kommande från kolerasmittad ort, men man tillade, att om vi deremot valde sjövägen från Livorno till Marseille, med anlöpande af Bastia på Corsica, skulle icke något uppehåll komma i fråga. Vi beslöto oss efter mycken tvekan för denna väg, begåfvo oss af till Livorno och gingo der ombord på »Medeah», uppkallad icke efter den mytologiska frun (utan h i namnet) som figurerar i det argonautiska sjötåget utan efter den afrikanska staden med sagda namn. Imellertid ville det sig icke bättre än att ett telegram från franska regeringen mötte vid ankomsten till Bastia med föreskrift att som professor Donato, hemkommen

från Wien, dött uti Florens af kolera, skulle ångbåten undergå trenne dagars observationskarantän i hamnen med strängt förbud för dess passagerare att under tiden lemna densamma. Der voro vi nu fast — eller rättare sagdt alldeles icke fast, ty Medelhafvets böljor började vältra in genom inloppet till hamnen midt för hvilket vi lågo ankrade, och vände upp och ned på menniskor och möbler, glas och porslin. Det hade varit för mycket begärdt att man under dessa förhållanden skulle kunna göra full rättvisa åt Bastias onekligen pittoreska läge med dess branta och brådstupande klippformationer, bland hvilka stadens bygnader amfiteatraliskt höja sig den ena öfver den andra, under det man i ett blånande fjerran ser uppstiga ur hafvet öarne Elba, Capraja, och Monte-Christo. Ehuruväl, utom fransmän och italienare som naturligtvis räknade största antalet representanter, ombord funnos åtskilliga greker och tvänne centralamerikanare från republiken Costa Rica, och det således, åtminstone hvad folkslagen beträffar, icke saknades omvexling, blef tiden stundtals enformig och lång. Här sannades imellertid det gamla ordspråket att intet ondt är som icke medför något godt, och detta var härvidlag att man till tidsfördrif meddelade sig långt mera öppenhjertigt med hvarandra, än vanligen är fallet resande emellan vid ett flyktigt sammanträffande; för icke så litet af hvad vi lyckades inhemta om Frankrike och stämningen der hafva vi att tacka karantänen på den franska ångbåten.

Med fjerde dagens morgon tog ändtligen fångenskapen slut, och vi tillätos att gå i land, der första omsorgen blef att anskaffa en vagn till en utfärd inåt den föga besökta och bekanta ön.

Denna består egentligen blott af ett enda ofantligt berg med flere spetsar, hvaraf några af betydlig höjd. Genom naturrevolutioner söndersplittrades klippan och

under tidernas lopp bildade sig mylla i dalgångarne, bestående af bredare eller smalare bergsremnor, der och hvar i det inre af ön utgörande underlaget för stora och väldiga skogar. Klippornas kolorit omvexlar på det förunderligaste i en färgblandning ömsom lik den mörka onyxens eller den brungrå lavans, den röda porfyrens eller den gulhvita kalkens — det hela brant uppstigande ur och skarpt kontrasterande mot Medelhafvets lapis lazuli-färgade, omätliga vatten.

Vid vår ankomst hade på fem månader icke någon regndroppe fallit, allt gräs och alla växter voro fördenskull brunbrända. Vägen, för att hinna upp till den höjd derifrån man åt båda sidor kan se Medelhafvet, var öfver förväntan god, den är en chaussé, anlagd i zig-zag öfver och uppför bergen, med broar i djerfva bågar slagna öfver brådjupen. Den omgafs ömsom af grågröna olive-lunder eller kantades af höga cactusbuskar; ömsom gick den förbi ensliga landtliga boningar, stundom passerades någon vattencistern, ett kors af sten, en målad madonnabild. Här och der varsnades några skygga får i bergskrefvor och dalgångar. Mera sällan möttes en fotvandrare, jägare eller åsnedrifvare, enhvar af dessa hade nästan samma ansigtsfärg som det omgifvande klipplandskapet, men med blåsvart hår och svartgnistrande ögon. En och annan barfotamunk påträffades äfven, i färgen lik de öfriga, ehuru med tillsats af importerad gudsnådlighet, men intet ord vexlades, intet leende upplyste de mötandes drag, icke ens qvinnornas mörka, men strängt klassiska ansigtsformer. Här herrskade tystnaden envåldigt såsom det måste vara i ett land till $^{9}/_{10}$:delar obebodt, der de flesta bäckar om sommaren uttorka, der inga sångfoglar sjunga och der den enslige vandraren är hänvisad att tyst samspråka med sina egna känslor, tänka på sin gamla eller nya kärlek, på sitt lifsuppehälle, eller — rufva på vendettan.

Imellertid är denna vilda, ensliga, brännheta natur med sina storartade utsigter, sin djupa tystnad och sin fria öfverblick öfver det blånande oändliga hafvet, som fjerran i horizonten sammansmälter med himlen, synnerligen egnad att alstra starka karaktärer, och Corsica har frambragt icke få, hvilka under ett århundrade mer eller mindre ingripit i verldshändelserna; namnen Paoli, Sebastiani, Pozzo di Borgo och — Napoleon bära vitne härom.

Här skulle katolicismen, näst tystnaden, allsmäktigt tilltala fantasien, om icke Napoleonsdyrkan funnes att göra dem makten stridig. Bastia är den största staden på ön, men som Ajaccio var Napoleons födelseort och fördenskull för Corsicanaren är nästan lika helig som Mekka för araben, så är prefekturen dit förlagd. Deremot är kommenderande generalen med garnison stationerad i Bastia, och på detta sätt delas gracerna mellan de båda städerna.

Qvinnorna i Bastia se i allmänhet mycket bra ut. På promenaden vid hafvet, med Napoleons staty i hvit marmor, för öfrigt ett eländigt fuskverk, varseblefvos flera verkliga skönheter, *måhända* med ännu oblandadt kartaginensiskt blod i ådrorna, men *bestämdt* med ögon, der Hannibals ed kunde läsas i djupet, om outsläckligt hat till hvarje fiende, och der det synbart var öfvernog med eld till en lika vulkanisk kärlek.

Från Bastia afgick ångbåten till Nizza. Vi lemnade den der och fortsatte landvägen öfver Cannes, Frejus och Toulon till Marseille. Hvilken herrlig färd längs hafsstranden mellan Nizza och Cannes, förbi romerska ruiner mellan alleer af yfviga palmer och nerier i trädform, fullsatta med blommor i oktober.

6.

Paris.

Då man erfarit behaget af den lugna ordning som, trots en ofantlig trafik, råder vid de engelska jernvägsstationerna, blir man så mycket mera störd af det buller och den fria trängsel, hvarmed allt tillgår på de franska. Mer än vanligt var detta förhållandet vid afresan från Marseille, der, oaktadt banhallens jättelika dimensioner, hundratals personer rörde sig af och an, skrikande, knuffande och trängande hvarandra, och der man oaktadt, eller kanske just till följd af de många olika anslagen och taflorna samt mängden af biljettluckor, och trots en särskild »bureau des renseignements», hade svårt att få reda på hvart man skulle taga vägen. Hvad som ej minst bidrog till trängsel och obehag var en större massa zuaver, hvilka, kommande från Alger, skulle vidare transporteras inåt Frankrike. Dessa suto eller halflågo i alla möjliga och omöjliga ställningar, gestikulerande och demonstrerande, drucko bränvin och öl, nedspottade golfvet i försalen, rökte cigarr och stodo öfver allt i vägen; många af dem voro blixt fulla och hade ett snart sagdt bestialiskt utseende, bildande den största motsats, ehuru icke fördelaktig, till den militär vi sett i Tyskland, med dess disciplin och tystnad. Här tycktes zuaver och turcos allt för mycket återkalla sagan om Thors bockar, både mytens och professor Winges, med deras djuriskt seglifvade och råa styrka, under det man i Preussen kunde få se soldater stå på post med glasögon på näsan, och snarare göra intryck af pedantiska skolmästare, som blifvit pressade till krigstjenst, än af krigare, som varit med om striderna vid Metz och Sédan.

Efter otroligt besvär lyckades vi slutligen att få allting klart och reste från Marseille till Lyon. Här bland annat åsågo vi på Place Bellecour, icke olik Karl den XIII:s torg sådant det var innan gräsplanerna anlades, exercis af rekryter, hvilken efter vårt begrepp om en dylik gick temligen lättvindigt till väga, och sågo på Place Napoléon, som ligger bredvid, den fotställning, hvilken förut uppburit Napoléon I:s staty. Vi frågade en tidningsförsäljare kanske naivt nog hvarför statyn blifvit nedtagen, och fingo till svar med en äkta fransk axelryckning: »Åh, det är helt naturligt, tiderna ha blifvit förändrade». På vår anmärkning att den i sådant fall kanske snart kom att ställas upp igen, tillades med ett skratt: »Ja, det är mycket möjligt, hos oss förändras dekorationerna med pjesen».

Omkring jernvägsstationen hvimlade det af prester, liksom flugor i rötmånaden, hvilka alla, efter en dagen förut hållen sammankomst hos erkebiskopen af Lyon, skulle resa hem hvar och en på sitt håll. Må hända var det ett misstag, men nog tyckte vi att blusmännen och folket i allmänhet betraktade dem med mycket sneda ögon. Inne i väntsalen befann sig bland andra en »fin fin» abbé, hvilken, under afvaktan på tågets afgång, stälde sig framför den stora väggspegeln som var anbragt ofvan marmorkaminen. Han tog fram en liten vackert inbunden andaktsbok och började halfhögt mumla åtskilligt derur, säkerligen till uppbyggelse för flera gamla fruar. Fördjupad i denna fromma sysselsättning, vände han ryggen mot oss alla, men kastade då och då en flygtig blick i spegeln framför sig för att se efter hur det tog sig ut. Detta roade oss i brist på bättre, och sedan abbén slagit igen boken och återvändt till jordelifvet, passade vi på att inlåta oss i samtal. Den helige mannen svarade artigt, härunder inhemtande kunskap om vår

nationalitet, och då tåget skulle gå var han nog ämabel att stiga in i samma kupé.

I allmänhet är det verkligen en god rekommendation att vara svensk, för att få reda på saker och ting. Sverige är beläget så långt bort att det ännu inger nyfikenhet, och är så utanför de europeiska striderna att den samtalande anser sig icke behöfva frukta att »stöta på patrull» då han oförbehållsamt yttrar sina tankar till en svensk resande. Så äfven här; abbén visade sig outtröttlig att fråga om Sveriges kyrkliga förhållanden, och då vi för honom omtalade presternas ordförandeskap i kyrkostämma och skolråd, våra husförhör, lysningarne till vår kyrkliga vigsel, kyrkomötesinstitutionen m. m., tycktes det riktigt vattnas i munnen på honom, och han utbrast: »Sverige är ett lyckligt land. Er kyrkodisciplin är ju mera katolsk än vår». Till gengäld sökte vi få abbén att bekänna kort i åtskilligt ur det inre af dagens historia. Detta skedde visserligen, om än med åtskilliga krumbugter och med mycken varsamhet, men deraf framgick tillräckligt det frenetiska hat som det katolska presterskapet hyser mot hvarje förverkligande af friare institutioner i Frankrike, jemte ett erkännande att *landtbefolkningen* temligen allmänt börjar blifva prestfiendtlig, så att den numera måste *tvingas* tillbaka i den gamla strömfåran. Detta medgifvande till och med af en fransk abbé, ansågo vi nog betecknande för att föra oss det till minnes.

Då vi från Bourges och Tours företogo utfärder på landsbygden, och efter ett uppehåll i Paris reste öfver Calais till London, derifrån tillbaka till Paris igen, samt slutligen öfver Dijon till Schweiz och sålunda genomkorsade Frankrike i olika riktningar, blefvo vi i tillfälle att iakttaga huruledes alla spår efter kriget syntes fullständigt utplånade. Endast Tuillerierna och Hôtel de Ville qvarstodo ännu såsom

erinringar i stort, icke om förstörelse under strid med yttre fiender utan från det inbördes krig i hvilket fransmännen, i fiendens närvaro och glömska af denna, rasade mot hvarandra.

Öfver allt hade fransk flit återtagit sina sysselsättningar, och fransk händighet förstått att ersätta det skadade. En hvar tycktes liksom myran i stacken uteslutande upptagen med att återupphjelpa det som i denna blifvit rubbadt, men då man derjemte öfverallt varseblef rekryter under excercisöfningar, artilleriets manövrer på fälten utanför Bourges, der dettas hufvuddepôt är förlagd, då man hörde fransmän gamla och unga, stora och små, män och qvinnor, tala om hämd för det lidna nederlaget och återvinning af Elsass-Lothringen, så trängde sig den öfvertygelsen oemotståndligt fram, att det nu varande fredslugnet blott är en stillhet före stormen. Nyss förut i Tyskland hade man hört sägas att om Frankrike å nyo griper till vapen, skall det styckas och krossas i småbitar, och nu i Frankrike yttrades, att om tyskarne besegras i nästa krig, så skall det tyska kejsardömet utplånas från jorden. Med ett ord, det tyckes framdeles laga sig till ett verkligt racekrig.

Om man skall döma efter »gamla märken», men dessa bestå ju icke längre, blir det Frankrikes tur att segra härnäst. På Ludvig XIV:s magtspråk mot den store kurfursten hämnades Fredrik den andre vid Rossbach. På detta fransmännens nederlag följde segern vid Jena och freden i Tilsit, derefter Preussens kraftiga medverkan till Napoléon I:s störtande. Så kom åter en tid, då Napoléon III spelade första fiolen och nu senast hans fall vid Sédan. Således hvarannan gång Tyskland och hvarannan gång Frankrike; men, om det så får fortfara, är det troligen under republikanska former som den »galliske tuppen» nästa gång blir högsta hönset i korgen.

Att tyskarne för närvarande, äfven de, i dubbel bemärkelse »fått nog» och verkligen önska hålla fred, samt endast till nödvärn skola gripa till vapen, äfvensom att de jemförelsevis bedöma fransmännen mera passionfritt, framstod klart, men att fransmännen deremot arbeta och samla krafter med tanke på att återupptaga striden, och härunder liksom magasinera det uppkomna nationalhatet, blef icke mindre tydligt.

Huru hejdlöst detta hat är, derpå må följande berättelse tjena som bevis.

Vi sammanträffade i Tyskland med en framstående man, hvars namn der är öfver allt kändt och aktadt, och sålunda en borgen för sanningen af hvad han berättade. Denne omtalade, att han vid krigets utbrott erhållit ett bref från en gammal vän i Frankrike, i hvilket vännen varmt beklagade den förestående striden och beledsagade en önskan att de båda, oberörda af kriget skulle fortsätta sina vänskapliga meddelanden med hvarandra. Han hade äfven medsändt, såsom bevis för sin lugnare uppfattning, en tryckt proklamation till de franska soldaterna, i hvilken han uppmanat dessa att i den mon de framträngde i Tyskland, hvilket han naturligtvis med äkta franskt sjelfförtroende tog för afgjordt, visa humanitet mot invånarne och sträng manstukt samt erinra sig att de båda folken, om än nu bekrigande hvarandra, dock voro bröder. Efter någon tid, då fransmännen, långt ifrån att inrycka i Tyskland, hastigt förlorat den ena bataljen efter den andra, erhöll tysken ett nytt bref, men i en helt annan tonart och fullt af förbittring. Då denne till svar påminte fransmannen om hans föregående skrifvelse, åberopade deras mångåriga vänskapsförhållande, och erinrade om att de båda, till följd af sin verksamhet, borde vara fjerran från allt deltagande i vare sig krigets eller politikens åtgöranden, erhöll han ett tredje bref, skrifvet i fullkomligt raseri och slu-

tande med en trefaldig förbannelse, icke blott öfver hans nation, utan öfver honom sjelf, hans hus och familj.

Behöfde man andra bevis för denna sinnesstämning än den man öfver allt fick *höra* på ångbåtar, i jernvägskupéer, på landet och i städerna, så blef man i tillfälle att äfven *se* den i boklådor och butikfönster i Paris. Tusentals allvarliga och skämtsamma plancher och karrikatyrer buro vitne härom, och all den uppfinningsförmåga det franska snillet besitter, för att ur äfven det mest dystra och tryckande hemta motiv till lätta, smakfulla lyxartiklar, hade ansträngt sig för att i broscher, armknappar, spännen m. m. inlägga detta Borussia est delenda, som nu, ehuru af skilda orsaker, sysselsätter presten, statsmannen och krigaren.

I ett hänseende hafva dock fransmännen undergått en genomgripande förändring. Hela deras forna förnäma likgiltighet för tyska förhållanden har försvunnit, de hafva allt för dyrt köpt erfarenheten att dessa förtjena studeras, för att icke snart sagdt feberaktigt söka ersätta det försummade. Vill man väcka intresse hos damerna skall man berätta om Tyskland, vill man bli hörd med uppmärksamhet af männen skall man omtala hvad man derstädes iakttagit. En skolyngling, ombord på »Medeah» och olyckskamrat i karantänen på Corsica, meddelade med en viss stolthet prof af en rådbråkad tyska, och var oförtruten i att fråga hvad än den ena än den andra saken benämndes på sagda språk, och tillade: »vi vilja alla lära oss tyska i skolorna». Detta begär att inhemta kännedom om das grosse Vaterland förekom oss snarlikt kannibalernas vetgirighet att känna på hullet hos sina krigsfångar.

Paris är sig för öfrigt likt: »Vive l'Éternel» och »Vive la bagatelle», »Vive la France» och »vogue la galère»! Trängseln på teatrar och kaféer är lika

stor som fordom om ej större. Främlingsströmmen på boulevarderna oförminskad. Tuillerierna i ruiner, Vendômekolonnen och Triumfbågen under restauration, ett och annat af högadelns hoteller obebodt, gaslysningen ej fullt så praktfull och ekipagerna i Boulognerskogen mindre talrika, bära visserligen vitne om krigets förödelse och republikens styggelse, men för öfrigt kom och säg till fransmannen att Paris ej längre är »la ville du Monde» och han skall anse er för en söderhafsvilde.

I en enda sak har parisaren blifvit germaniserad, han har lärt af tyskarne att dricka öl. Hvem hade för tretio år sedan kunnat drömma om att parisarne skulle pimpla öl — och dock är det så; de sitta nu inom och utom boulevardkaféerna med stora glasseidlar framför sig, herrar och damer, och tömma dem med god smak. Det återstår att lära sig förtära tysk surkål och filosofi, och sedan parisarne blifvit så allvarliga, skola de — l'appétit vient en mangeant — sluta med att äta upp tyskarne sjelfva.

Imellertid är det långt dit ännu. Beviset härför finner man på paristeatrarne. Man har en anekdot om en sjutioårig franska som, tillfrågad vid hvilken ålder fruntimren upphöra att fatta kärlek, svarade: fråga någon som är äldre än jag — och med skäl skulle man kunna säga: hvad kan väl hända en fransman, hvilka olyckor skulle kunna drabba honom af beskaffenhet, att han icke skulle gå på teatrarne för att få skratta? Skrattet kan dock vara af mångahanda slag, och det som paristeatrarne numera lägga an på, synes blifva mer och mer *simpelt*. Samma missväxt på snillen, som förorsakade nederlagen i kriget, tyckes herska äfven på det dramatiska området. Under vårt vistande i Paris var det i synnerhet feeripjesen *»la Patte à Coco»* samt *»la fille de madame Angot»* som lockade åskådare och gjorde lycka. I den

förra var det, utom de mer än lätta kostymerna, en »idé» som innehöll: »le mot pour rire». Vi låna skildringen af denna ur en paristidning och återge den på originalspråket. »Qu'est-ce donc quand à tous ces mérites la féerie joint encore le prestige d'une idée? Gloire à M. M. Cogniard et Marot, ils viennent de découvrir un nouveau talisman, à la fois bien simple et bien ingénieux; il suffit de donner un coup de pied quelque part à son domestique en formant un vœu pour être immédiatement exaucé; le domestique, qui finit par avoir des bleus à cet endroit-là, surprend le secret du procédé et essaye d'en tirer parti pour lui-même; on voit d'ici toutes les conséquences comiques de cette donnée. Le sire de Haut-Pignon relève Cascarinet dans ce rôle fatigant; mais toute une ville, qui a beaucoup de souhaits à former, s'acharne après lui, et il est obligé de protéger ses derrières avec un bouclier.

On rira tout l'hiver avec la *Patte à Coco*.»

Vi våga tvifla på att detta skulle blifva fallet här Stockholm. För att så skall ske fordra vi sannerligen något *bättre opp*.

I den senare pjesen, gifven härstädes, men hvilken vi icke här sett uppföras, är musiken lätt, libretton lätt och kostymerna lätta. De tvänne unga damerna Clairette Angot och m:lle Lange råka nästan bokstafligen i lufven på hvarandra och sluta med att — spottas, visserligen helt nätt, men ändå! Denna scen isynnerhet uppväckte en storm af bifall och måste repeteras. Det är ej på detta sätt man uppfostras att återeröfra Elsass-Lothringen.

Då Ludvig XIV yttrade sitt bekanta: »l'état c'est moi», förestälde han sig sannolikt icke att den tid skulle uppkomma, då staden Paris kunde säga detsamma, uppresande och nedstötande troner, vexlande regeringsformer, eller till sig dragande främlingsströmmen från

det öfriga Europa. Ehuru en reaktion mot detta öfvervälde till någon del inträdt, och regeringens säte blifvit flyttadt till Versailles, bibehåller dock Paris alltjemnt sitt inflytande och sin dragningskraft. Imellertid måste främlingens omdöme om Frankrikes förhållanden i viss mon vilseledas, om han icke kompletterar detsamma genom besök i Frankrikes provinsstäder och på landet. Både med anledning häraf och i synnerhet genom det speciela mål med hela resan, hvilket egentligen icke tillhör *denna* skildring af våra reseminnen, blefvo vi såsom redan är nämndt i tillfälle att under uppehåll så väl på landsbygden som i åtskilliga städer förbereda en mera mångsidig uppfattning af dagens ställningar och förhållanden. Vi sade »förbereda», ty en afslutad bild af Frankrikes förhållanden kan man endast erhålla i Paris. Vårt vistande derstädes inträffade under det spänningen var som högst rörande grefven af Chambord's tronkandidatur. Det totalintryck, vi derunder erhöllo och nu vilja meddela, våga vi efter noggrann pröfning förmoda skola, om icke bestämdt återge verkliga förhållandet, komma detsamma ganska nära.

Frankrike är republikanskt och *vill* vara det. Befolkningen på landsbygden liksom »la petite bourgeoisie» i städerna, hvilken sistnämda, som man vet, eger en stor betydelse, är visserligen till icke ringa del kejserligt sinnad; man tillskrifver icke egentligen Napoleon III det stora nederlaget, utan anser honom, försvagad af sjukdom, hafva släppt tyglarne ur sin hand, blifvit vilseledd och illa betjenad, och man minnes med tacksamhet hans många obestridliga förtjenster om Frankrikes materiella utveckling samt anser såsom ett bevis härpå att Frankrike, på sätt som skett, varit i stånd att afbörda sig den oerhörda krigskostnadsersättningen. Imellertid erkänna äfven dessa kejserligt sinnade det vara omöjligt att, efter det förfärligt djupa fallet, *nu* kunna återupprätta det Napoleon-

ska kejsarväldet; dertill fordras antingen att såren efter olyckorna skola hinna växa tillsammans, eller att nya sår tillfogade af annan hand och under en annan styrelseform skola komma Frankrike att blöda på nytt, och då den republikanska styrelseformen tyckes dem lemna snarast tillfälle härtill, äro de kejserlige derför tills vidare republikaner.

De verkligt och af princip republikanskt sinnade framhålla huruledes republiken under Thiers visat sig mägtig att kufva kommunard-upproret, afsluta kriget, betala de fem milliarderna, återinföra säkerhet samt förena frihet med ordning. De invända gent emot alla de nedsättande omdömen och klander, hvilka af klerikala och legitimister slösas på republiken, att inga spår till anarki kunna uppletas, att lugn under densamma varit oafbrutet rådande och att arbetet åter uppblomstrat. »Hvilka olyckor», säga de, »har republiken medfört som måste afvändas genom att åter störta densamma, hvarför icke låta den vara i fred?» Denna anmärkning är så riktig och träffar så folkinstinkten, att alla bemödanden att störta republiken härunder antaga form af intrig och fosterlandsfiendtlighet. Rollerna i det franska samhället äro numera ombytta. Republiken, liktydig fordom med utopi och samhällsomstörtning, är nu blifven praktisk och konserverande, och detta är dels den gamle Thiers' verk, dels — huru paradoxt det än må tyckas — den tyske rikskanslerens.

Thiers tyckes, allt efter det han åldrats och händelserna vuxit, blifvit större och renare i uppfattning och afsigter. Man börjar ändtligen bli varse, den ene med rörelse den andre med motvilja, allt efter olika partigrupperingar, att republikanen Thiers blott har ett enda mål för ögonen, sitt lands lycka, och en enda afsigt, den att inför historien och en ännu högre domstol engång kunna redogöra för den magt, som snillet

och händelserna lagt i hans hand. Den sluge statsmannen växer härunder mer och mer ut till sitt lands välgörare, och om någon eller något i Frankrike *kan* vördas så är det *han* och den statsform om hvilken *han* yttrat, att det är den »som söndrar oss minst». »La république de Monsieur Thiers» är derför ett styrelsesätt som inger allmänt förtroende.

Bismarck tyckes genom sin brutalt agressiva politik, med eller mot sin vilja, tjena liberalismens sak i Frankrike. Han afhåller genom denna det klerikala partiet från alltför hänsynslösa omstörtningsförsök, tvingar den franska regeringen till en mera nationel politik och bidrager väsentligen genom den nya näring, han tid efter annan ger tyskhatet, att sammanhålla det Frankrike, hvilket annars, fritt lemnadt åt sig sjelft, måhända genast skulle sönderslitas i inre strider. Här om någonsin är det gamla uttrycket: »nos amis les ennemis» tillämpligt.

Så framt icke jesuiternas styrka skulle visa sig så stor, att denna endast genom krigets våldsamma medel kan brytas och krossas, tro vi icke att Bismarck på fullt allvar ånyo söker krig med Frankrike, dertill känner han för väl sinnesstämningen hos det tyska folket; men vi tro att han hotar, för att förekomma direkta klerikala angrepp och för att nedslå modet hos jesuiterna. Det är, så synes åtminstone för närvarande, blott för att hafva friare händer i striden mot dessa *inom* Tyskland, som han låter dem erfara styrkan och längden af sin arm äfven *utom* det tyska riket.

Thiers, för att ännu en gång återkomma till denna vid slutet af sin långa händelserika bana mer och mer intressanta personlighet, är Frankrikes Fabius Cunctator, det är han som förmått att tämja äfven en Gambettas eldighet och som leder, sedan han störtades från magten, sjelf tyst och stilla allt hvad sant

liberalt och fosterländskt som finnes i Frankrike. Med hvarje dag som det lugna d. v. s. det legala motståndet förlänges gent emot den nuvarande regeringen och den nuvarande nationalförsamlingen, blir det allt mer tydligt att dessa missbruka sin ställning, regeringen en magt, som armén och centralisationen förläna den, och nationalförsamlingen ett mandat, som gafs under helt andra förhållanden och länge sedan borde varit återlemnadt i nationens händer. Skall Frankrike kunna räddas åtminstone för en hel eller half mansålder, blir det väsentligen tvänne mäns förtjenst, Thiers' och Mac Mahons. Om presterna och legitimisterna, som känna att med hvarje lugn dag i Frankrike glida monarkien och påfveväldet mer och mer undan, tillgripa våldsamma medel, och oppositionen äfven å sin sida förlorar tålamodet och svarar med lika våldsamma medel, då är det slut, allt sjunker ned, monarki och republik, vän eller fiende, ned i internationalens blodröda kaos. Men om jesuiter och monarkister inskränka sina angrepp på republiken låt vara äfven ut till laglighetens yttersta gränser och venstern likaledes tyglar sig sjelf och endast steg för steg inom samma område försvarar sig — då har Frankrike ännu ett lif af några decennier kanske. Men detta hvilar ytterst på Mac Mahons gentlemans- och soldatheder, på Thiers' statsmannavishet och fosterlandskärlek, på tvänne gubbars lifstid!

En möjlighet återstår likväl: kejsardömet i sista stund *före* kaos i stället för kejsardömet *efter* detsamma. Hemligheten af det Napoleonska väldets djupa rötter är tvåfaldig: å ena sidan den ära och magt hvarmed de tvänne kejsarne under vissa tidsperioder begåfvat Frankrike, smickrande dess fåfänga och ingifvande höga tankar om systemets duglighet, och å den andra sidan att dessa Napoleonska institutioner blott äro, äfven de, en form af republiken — en president med

diktatorisk myndighet, benämd kejsare, och nedom honom allt annat »per capita». Efter triumvirenas strider och de inre söndringarne i det gamla Rom var det kejsar Augustus som uppfann denna form och Napoleon den förste förnyade densamma.

Vid jemförelse härmed blir det Bourbonska konungadömet snart sagdt en antiqvarisk kuriositet, ett afgudabeläte som, tack vare det katolska presterskapet, i sitt slutliga fall dock kan krossa mycket. Vi våga påstå att, äfven när hans aktier stodo som bäst, räknade grefven af Chambord icke flera anhängare än presterskapet och de mest bigotta, som ansågo honom blifva deras tjenligaste redskap, samt åtskilliga högadliga familjer, hvilka hoppades på en reaktion till hufvudsaklig fördel för dem sjelfva. Något annat parti Orléans än det, som i brist på grefven af Chambord håller till godo med reaktionens halfblod i stället för fullblod, finnes icke heller i Frankrike. »Henri V kung?» svarade oss en droskkusk — »nej då kunna vi lika gerna taga oss en från Opéra Comique», och samme kusk tillade: »obligatorisk folkuppfostran och republik, se der hvad vi behöfva». Detta sistnämda yttrade äfven en deputerad, en af det moderat-republikanska partiets chefer, till hvilken vi hade rekommendationsbref, och med hvilken vi länge samtalade. Han yttrade såsom sin åsigt att *om* det lyckades intrigera bort republiken, skulle det nya konungadömet icke, likt dess föregångare, hafva bestånd i 15 eller 18 år, utan blott efter 3 eller 4 måste en kris inträffa, så förfärlig, att Frankrike icke förut upplefvat någon dylik, och då blefve det icke de moderata republikanerna som skulle komma till styret, utan män sådane som Rochefort och dennes likar.

Vi tilläto oss yttra, att bland mycket stort och beundransvärdt som vi sett i Frankrike och Paris, och trots allt vårt erkännande af den spänstighet, hvar-

med franska nationen åter upprest sig från sitt förkrossande nederlag, det dock saknades något; vi skulle vilja funnit, sade vi, ett monument, en staty så hög att den kunde synas öfver hela Paris, en bildstod rest åt tålamodets goda gudinna. Fransmannen fick härvid tårar i ögonen och svarade: »Ja, ni har rätt; de nordiska folken äro lyckliga. De hafva sitt lugn och veta att draga nytta af er gudinnas gåfvor; allt här beror på att vi lära oss bida utan att förbittras, vänta utan att blifva otåliga. Sker detta, är Frankrike räddadt, hvarom icke är det ohjelpligen förloradt.»

Sanningen häraf är blott half. Den franska lifligheten, om den än i historien ofta visat sig hafva varit ett kraftigt medel att vinna seger och ett lika kraftigt att återupprätta Frankrike efter nederlagen, har likväl alltför ofta just varit upphof till dessa sistnämnda. Men denna nationella otålighet har likväl icke ensamt och icke ens i främsta rummet gifvit anledning till Frankrikes olyckor, dessa ligga mycket djupare och äro af religiös art.

Bland de latinska folken har den franska nationen i den nyare tiden visat sig vara den mest lifskraftiga och har till äfventyrs härför att tacka de germaniska elementer, som ingått uti och blifvit sammansmälta med det stora hela. Detta oaktadt har Frankrike icke heller undgått katolicismens hämmande inflytelser och hvarje skakning, hvarje revolutionär konvulsion, som förvridit dess utveckling, har förorsakats af striden mellan å ena sidan katolsk vidskepelse och vantro, och å den andra materialistisk otro och gudsförnekelse.

De förra hafva haft sitt hufvudsakliga tillhåll på landet, och sitt stöd hos den franska qvinnan, om hvilken en fransk författare yttrat att ingen man får glömma, äfven i stunder af förtroligaste samtal med hustrun, att biktfadern står bakom henne.

De senare hafva haft sitt egentliga stamhåll i Paris och de större städerna, såsom Lyon, Marseille och Bordeaux. Statsmannen och tänkaren, som frigjort sig från tron på de grofva bedrägerierna med gråtande helgonbilder och uppenbarelser af den heliga jungfrun, har icke funnit någon mellanliggande grund att stå på, utan steg för steg nödgats förflytta sig från tro till negation af allt annat än det menskliga jaget, och derunder hemfallit till alla de förirringar, hvartill den husvilla menniskoanden gör sig skyldig.

Till följd häraf har verlden bevitnat dessa förunderliga omkastningar, från dyrkandet af förnuftets gudinna under den stora revolutionen till restaurationens prestvälde och öfvertro; från kommunardernas vansinne till vallfärderna nu sednast; allt har varit ytterligt i ena eller andra riktningen. Vid sidan af en folkundervisning, som presterna monopoliserat och ännu söka fasthålla i ofelbarhetsdogmens syftemål, hafva tidningar och teatrar hejdlöst predikat hvad tyskarne kalla: »Emancipation des Fleisches», köttets, de menskliga drifternas frigörelse från hvarje band af högre och guddomlig art.

Imellertid börjar ett nytt fenomen att visa sig efter det tysk-franska krigets slut, det betydelsefulla, att landallmogen i likhet med städernas arbetare fiendtligt uppträder mot jesuiternas samt det katolska presterskapets magtspråk och konstgrepp; och *om* Frankrike skall lyckas att segrande genomgå den närvarande krisen, så måste det komma att bero på *den* omständigheten, att *landbefolkningen* förmår frigöra sig från katolsk vidskepelse, utan att hemfalla, likt städernas arbetare, under materialistisk otro; men vi erkänna att det ser mörkt ut dermed, ty i den katolska religionen gäller regeln: »allt eller intet», och sedan folket mistat den naiva tron, hvad finner den att sätta i stället? Vår öfvertygelse är derför, att Frankrike

icke kan räddas från undergångens kaos, så framt ej en katolsk reformation uppstår, en reformation, icke genom protestantiskt proselytskap, ty protestantismen sjelf, förstenad som den numera blifvit, sins emellan stridig och skild i de stora grupperna af lutersk och reformert protestantism, eger icke för närvarande och skall icke ega, synnerligen i Frankrike, någon pånyttfödande förmåga, förr än den sjelf blir pånyttfödd. En reformation måste försiggå inom den katolska kyrkan, men huru och af hvem? La Mennais på sin tid och Pater Hyacinthe i våra dagar hafva förgäfves sökt att lemna ett uppslag härtill. Den obligatoriska folkundervisning, som alla frisinnade tänkande män i Frankrike numera ifrigt påyrka, skall, äfven om den, trots presterskapets motstånd, blifver en verklighet, icke vara nog, ty den är blott ett medel, icke ett ändamål, och berör icke det innersta af själens och hjertats behof.

Mycket måste derför ännu inträffa i Frankrike, som skall förvåna den öfriga verlden; ömsom visa sig sympatetiskt tilldragande, ömsom uppväcka afsky och förakt, innan det skall lyckas att lösa ofvannämnda problem, kärnan i framtidens civilisation och utveckling. Kristendomen återförd till sin ursprungliga enkelhet och sanning, och afklädd hela sitt påhäng af medeltidsdogmer och tillsatser — det är framtidens stora uppgift hvars lösning i sig innebär äfven en lösning af nutidens alla sociala gåtor. Men i detta hänseende förekommer, kanske blott till följd af den menskliga blickens kortsynthet, det tysk-franska kriget, med det nationalhat detta alstrat, som ett olyckligt hinder för en samverkan af fransk förståndsprecision och tyskt tankedjup.

Hade ej kriget varit, skulle bildningen i Frankrike med deltagande följt den pågående striden i Tyskland mot jesuiterna, och dessa skulle icke kunnat hoppas att hos det franska nationalhatet söka ett stöd. Som

det nu står till vill *presten* genast och i förbund med katolsk fanatism i Tyskland och Italien draga i härnad för påfveväldet mot det Tyska kejsardömet, obekymrad för öfrigt hur det går med Frankrike, under det att *fritänkaren* vill dröja för att utan behof af dessa bundsförvandter och enbart genom det fria Frankrike kunna besegra samme hatade motståndare, blind likväl för att han derigenom söker döda en kraft af hvilken han sjelf kunde hafva att lära för egen inre utveckling.

Men å andra sidan, om kriget ej egt rum hade den tyskt protestantiska försvarskraften mot påfveväldets anspråk icke varit på långt när så stark, och resultaten af striden för mensklighetens fortgående utveckling måhända vida mera aflägsna än nu.

Så korsar det ena spörsmålet det andra och det nittonde seklet närmar sig sitt slut med åska i luften, med jordbäfning under de gamla samhällslagren. Hurudan skall Guds sol gå upp öfver det tjugonde århundradet, hvilka nya bildningsformer skall den belysa och hvad skall det menniskoslägte tro och hoppas som då trampar våra grafvar?